

8. Российский государственный архив социально-политической истории (далее – РГАСПИ). – Ф. 17, оп. 71, д. 97.
9. РГАСПИ. – Ф. 17, оп. 71, д. 103.
10. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 29.
11. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 31.
12. РГАСПИ. – Ф. 84, оп. 2, д. 33.
13. **Скоркин К. В.** Обреченные проиграть (Власть и оппозиция 1922–1934) / К. В. Скоркин. – М. : ВидАрт, 2011. – 896 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 2454.

Надійшла до редколегії 18.11.2012

УДК 94 (477.6) «1920/1930»

Ю. В. Барабаш

*Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
(м. Луганськ)*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ УСРР З РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ МЕРЕЖІ ДОНБАСУ У 1920-х рр.

Проаналізовано питання націоналізації аптечної галузі. Висвітлено процес відкриття фармацевтичних закладів та забезпечення їх кадровою складовою в Донбасі у 1920-ті рр. Показано роль страхової медицини у створенні умов безкоштовного медико-фармацевтичного забезпечення застрахованих осіб.

Ключові слова: охорона здоров'я, фармація, аптека, ліки, фармацевт, націоналізація, лікарня, страхова медицина, Донбас.

Проанализировано вопрос национализации аптечной отрасли. Освещено процесс открытия фармацевтических учреждений и обеспечения их кадровой составляющей в Донбассе в 1920-х гг. Показана роль страховой медицины в организации условий бесплатного медицинско-фармацевтического обеспечения застрахованных.

Ключевые слова: здравоохранение, фармация, аптека, лекарства, фармацевт, национализация, больница, страховая медицина, Донбасс.

The questions of nationalization of pharmacy industry are analysed. It is scrutinized the opening of pharmacy establishments and providing them by workers' staff in Donetsk region in the 1920th. The role of insurance medicine in making free of charge medical and pharmaceutical providing of insured persons conditions are shown.

Key words: health care, pharmacy field, dispensing chemist's (pharmacy), medicine, druggist, nationalization, hospital, insurance medicine, Donbas.

Рівний економічний доступ населення до якісних медикаментів – одне з актуальних питань, що висувається на порядок денний представниками фармацевтичної галузі. Але, оскільки система страхової медицини так і залишилася на папері, а фармація для широкого загалу споживачів і досі пов'язана з поняттями «неякісні ліки», «дорогі медичні препарати», «спекуляція цін на медикаменти», особливо в гірничопромислових регіонах, де через екологічні проблеми населення частіше вдається до медикаментів, вважаємо за доцільне провести паралель розвитку медико-фармацевтичного забезпечення в Донбасі крізь призму історичної ретроспективи – у 1920-ті рр., коли своє впровадження отримала робітнича (страхова) медицина, яка й досі потребує свого практичного втілення задля створення доступної медицини для населення нашої держави та зведення України в статус цивілізованої країни у сенсі розвитку охорони здоров'я.

Питання фармацевтичного забезпечення в Донбасі на сучасний момент досліджувалося лише у світлі загальних праць з історії надання медичних послуг населенню в УСРР [8] та охорони здоров'я в Донбасі у 1920-х рр. [8]. За роки незалежності вийшла праця «Історія фармації України» [6], в якій автори звертають увагу на становлення фармацевтичної галузі з приходом нової влади, висвітлюючи питання націоналізації аптек у державі.

Метою даної статті є виявлення особливостей розвитку медико-фармацевтичного забезпечення в Донецькому басейні у 1920-ті рр. Відповідно до мети, передбачається постановка та вирішення таких наукових завдань: показати мережу аптек у регіоні на 1920-й р.; розглянути процес відкриття аптек у 1920-х рр.; звернути увагу на позитивні моменти та прогалини в розвитку медико-фармацевтичного забезпечення промислового регіону; висвітлити питання кадрової політики у забезпеченні фармацевтичної галузі.

Стан аптечної справи в Донбасі на 1920-й р. характеризувався діяльністю незначної кількості аптек. На початку 1800-х рр. у Лисичій Балці (нині Лисичанськ), що на Луганщині, зусиллями лікарів Іоганна Даля та Камінського (ініціали не встановлено) було відкрито аптеку. Станом на 1868 р. на Луганщині вже функціонувало чотири аптеки, а у 1890 р. – шість. З усіх аптек, у 1898 р. працювала лише одна вільна аптека. Витрати на купівлю ліків за вказаний рік становили 4 980 крб. 98 коп., і того ж року була відкрита земська аптека з вільним продажем ліків [10, с. 166, 168]. У Донецьку першу аптеку відкрито у 1825 р., у 1868 р. тут працювали 4 аптеки, а у 1890 – 16. У 1902 р. кількість закладів зросла до 29, а у 1916 р. – до 79. У Луганську аптек було удвічі менше, аніж у Донецьку: 1902 р. – 15, 1916 р. – 28 [7, с. 114].

Медико-фармацевтичне забезпечення в Донецькому басейні на початку становлення нової влади мало як позитивні, так і негативні

моменти. У зв'язку з націоналізацією низки установ, що у дорадянські часи знаходилися в приватній власності, Декретом Ради Народних Комісарів від 17 травня 1919 р. для правильної постановки аптечної справи в країні та в інтересах забезпечення населення доступною лікарською допомогою, усі аптеки та склади аптекарських товарів було також націоналізовано. Влада вбачала в націоналізації спосіб припинення злочинної спекуляції аптекарськими товарами та врегулювання справи їх постачання. Здійснювалася націоналізація безвиключно усіх аптек і складів аптекарських товарів та предметів аптечного обладнання, з усіма запасами та інвентарем, з існуючими при них лабораторіями і складами, а також з оборотними капіталами – усе вищезазначене оголошувалося власністю УСРР і переходило у відання НКОЗ. Відповідно до вказаного Декрету, усі запаси медикаментів, предметів аптечного обладнання, що знаходилися в приватних руках, реквізувалися і в супроводі відповідних списків мали здаватися у відділи охорони здоров'я місцевих Рад депутатів. Будь-яка приватна торгівля медикаментами і предметами аптечного обладнання заборонялася. Продаж медикаментів могли здійснювати лише націоналізовані аптеки і аптекарські склади [11, с. 124].

У грудні 1920 р. було прийнято аналогічний декрет РНК УСРР «Про націоналізацію аптечної справи». До початку липня 1920 р. всі аптечні домоволодіння республіки були передані в державну власність. Це призвело до скорочення кількості аптек, оскільки значна частка приватних власників вдавалися до знищення аптек та приховування медикаментів [7, с. 118]. Для керівництва аптеками створювалися фармацевтичні відділи та комісії. У губернському та повітових відділах охорони здоров'я формувалися фармацевтичні підвідділи, котрі займалися організацією постачання аптек медикаментами та іншими товарами аптечного асортименту, контролювали діяльність аптек та аптечних установ, розробляли нормативні документи.

Фармацевтичний підвідділ Донецького губернського відділу охорони здоров'я розпочав свою діяльність у 1920 р. Він здійснював націоналізацію аптечної справи по всій губернії. При всіх районних відділах охорони здоров'я були організовані фармпідвідділи. При губернському відділі охорони здоров'я був організований і широко розгорнутий губернський склад медикаментів і госпітальних речей. Запаси складу утворювалися за рахунок колишнього земського складу, а також з вагону медикаментів, наданих губернським революційним комітетом у розпорядження губвідділу охорони здоров'я. Але губернія у повному обсязі не забезпечувалася. До того ж губсклад змушений був задовольняти не лише міські, рудничні та інші лікувальні заклади, часто доводилося забезпечувати й військові частини, що проходили через Донецький басейн.

Відповідно розпочалася організація і повітових фармпідвідділів. Зокрема, 27 січня 1920 р. організовано Луганський фармпідвідділ. Фармацевтичний відділ Луганського райсануправління було виділено пізніше інших відділів районного управління [4, арк. 3]. На той час у самому місті Луганську працювало сім аптек та один губернський склад-розподільвач. Стан аптек був задовільним, а повітові розподільвачі були організовані не скрізь. У деяких повітах, наприклад у Таганрозькому, фармпідвідділи не були організовані й аптеки знаходилися у приватній власності [15, арк. 52–53]. У Бахмуті вже у січні 1920 р. діяв Союз службовців аптек, до складу якого входило 40 осіб [1].

Оскільки влада повсякчас переймалася розширенням мережі й допоміжних медичних установ, зі встановленням системи страхової (робітничої) медицини уже з 1922 р. розпочався процес організації аптек при поліклініках, де безкоштовно відпускалися ліки для робітників та службовців [7, с. 128]. З метою збереження аптечної мережі НКОЗ 5 травня 1922 р. дав дозвіл на тимчасову передачу деяких аптек у приватну власність (дія цього закону припинилася у 1924 р.). Взагалі, переведення аптек на госпрозрахунок (Розпорядження НКОЗ від 1 липня 1922 р.) загнало аптеки в глухий кут. Тож з 1923 р. аптеки розпочали відпускати населенню медикаменти за плату, а застрахованим громадянам – безкоштовно, за рахунок органів соціального страхування [6, с. 277].

Поступово прослідковувалися позитивні зрушення в аптечній справі. Стала зміцнюватися матеріальна база аптек, покращилася організація праці фармацевтів, поліпшувалося аптечне обладнання. Однак у той же час відчувалися значні труднощі у забезпеченні населення ліками. Кількість аптек усе ще не відповідала потребам часу, а їх матеріальна база в цілому залишалася слабкою, бракувало фармацевтичних кадрів [9, с. 76].

Із 1924 р. в Україні було організовано окружні аптекоуправління, які підпорядковувалися відділам охорони здоров'я окружних виконкомів. Аптекоуправління при Луганському окружному відділі охорони здоров'я було відкрито 1-го вересня 1924 р. й функціонувало згідно з Положенням, прийнятим Всеукраїнською радою з реорганізації аптечної справи й затвердженими колегією НКОЗ України [3, арк. 2]. До аптекоуправління входили: усі державні аптеки, магазини санітарії і гігієни, розподільчі комори, хіміко-фармацевтичні лабораторії та інші державні аптечні установи, що відпускали медикаменти і медичне майно. У цілому обіг аптекоуправління за 1925–1926 рр. склав 330 тис. крб., з яких для сільської мережі медикаментів було продано на 25 тис. крб. і для робітничої – на 50 тис. крб. [2, арк. 147 зв.]. На жовтень 1926 р. мережа Луганського аптекоуправління складала-

ся з чотирьох міських та шести сільських аптек, а також двох магазинів «Санітарії та гігієни». Але існуюча мережа не була достатньою, оскільки багато районів округи взагалі не мали госпрозрахункових аптек.

Аптекоуправління Маріупольської Інспектури охорони здоров'я, відомості про яке зведено до реєстру № 56, було зареєстровано 2 червня 1926 р. До складу аптекоуправління входили такі підприємства: склад-розподілювач; держаптеки № 1, 2, 3, 4 – м. Маріуполь; № 5 – порт; № 6 – село Будьонне; № 7 – станція Розовка; № 8 – станція Волноваха; № 9 – станція Кременчик; № 10 – сільська станція Керань; № 11 – село Первомайське; № 12 – село Берестове; № 13 – село Андріївка; № 14 – село Новоспасівка; № 15 – село Ялта; № 16 – село Сартана; № 17, 18 – місто Бердянськ; магазин санітарії та гігієни № 1 – м. Маріуполь, № 2 – м. Бердянськ.

У рамках діяльності аптекоуправління було ухвалено правильність лінії, взятої ним щодо розвитку сільської аптечної мережі, широкого кредитування мережі приватників та об'єднання господарчо-розрахункових аптек з дільничними [12, арк. 5, 9, 11–11 зв, 57].

Народний комісаріат зовнішньої та внутрішньої торгівлі УСРР свідчив, що 16 березня 1927 р. до реєстру трестів, відносно Старобільського аптекоуправління, зареєстрованого під № 69, зведені нові відомості. Предмет його діяльності не відрізнявся від Луганського та Маріупольського аптекоуправлінь. Статут його було затверджено 11 березня 1926 р. Статутний капітал становив 20 382 крб. 12 коп. Місцезнаходження окремих закладів: окружний аптечний склад м. Старобільськ, в якому діяла й міська аптека. Також діяли в Старобільській окрузі і дві сільські аптеки. Фармацевтична лабораторія функціонувала в м. Старобільську [13, арк. 5, 13, 15].

У 1928 р. в Україні розпочалося вилучення аптек у приватних власників, що було пов'язано зі згортанням нової економічної політики в державі. У вказаний переломний момент охорона здоров'я зазнала значних змін та трансформацій, але вже був накопичений досвід в організації страхової медицини, яка, на жаль, себе не виправдала. Все ще залишалось гострим питання забезпечення медикаментами.

У 1929 р. аптечна мережа помітно розширилася. Значно зросла кількість аптек й у сільській місцевості. Станом на 1. 04. 1930 р. у Луганській окрузі функціонувало 26 госпрозрахункових та 2 аптеки при лікувальних установах, кількість персоналу – 68 фармацевтів. У Сталінській окрузі діяла 21 госпрозрахункова аптека [14, арк. 22, 25, 37].

Отже, 1920-ті рр. минулого століття відзначилися складним етапом у реформуванні тогочасної системи охорони здоров'я. У рамках процесу націоналізації установ, що знаходилися у приватній власності, було здійснено одержавлення всіх медичних закладів країни,

у тому числі й допоміжних, тобто аптек, аптечних складів, магазинів. З одного боку, цей процес мав негативний вплив, у результаті чого кількість аптек дещо скоротилася на момент передачі їх у власність держави. З іншого, влада, навіть проводячи класову політику, створила низку й сприятливих умов щодо забезпечення робітництва, особливо в Донбасі, безкоштовною медичною допомогою та лікувально-фармацевтичним розвитком. У той же час зазначені кроки супроводжувалися недоліками тому, що в економічному сенсі дуже складно було досягти стабільності без відповідного рівня асигнування галузі. До того ж, припинення діяльності робітничої медицини в рамках невиважених підходів влади у певній мірі «реформували» фармацевтичний розвиток, хоча тенденція зростання аптек була наочною.

У подальшому науковому доробку маємо за мету проаналізувати питання кадрового забезпечення фармацевтичної мережі Донбасу у 1920-х рр.

Бібліографічні посилання

1. Бахмутская правда. – 1920. – 20 янв.
2. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-597, оп. 1, спр. 85.
3. ДАЛО. – Ф. Р-589, оп. 1, спр. 268.
4. ДАЛО. – Ф. Р-580, оп. 1, спр. 49.
5. **Довжук І. В.** Охорона здоров'я в Донбасі у 20-х рр. XX ст. : моногр. / І. В. Довжук, Ю. В. Барабаш. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 140 с.
6. Здравоохранение и медицинская наука в Украинской ССР : в 3 т. – Т. 1 : Здравоохранение в Украинской ССР. Пути и итоги развития / под ред. А. Е. Романенко. – К. : Здоров'я, 1987. – 480 с.
7. Історія фармації України / Р. В. Богатирьова, Ю. П. Спіженко, В. П. Черних та ін. – Х. : Прапор, 1999. – 799 с.
8. **Мовчан О. М.** Медичне обслуговування робітників УСРР у 1920-ті рр. / О. М. Мовчан // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2006. – № 15. – С. 19–64.
9. Панорама охорони здоров'я населення України / М-во охорони здоров'я України; А. В. Підасев, О. Ф. Возіанов, В. Ф. Москаленко та ін. – К. : Здоров'я, 2003. – 396 с.
10. **Подов В. И.** История Донбасса. Век XIX-й / В. И. Подов, В. С. Курило. – Луганск : Альма матер, 2001. – 301 с.
11. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду УРСР. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. I. – 771 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 423, оп. 2, спр. 458.
13. ЦДАВО України. – Ф. 423, оп. 2, спр. 462.
14. ЦДАВО України. – Ф. 342, оп. 3, т. 1, спр. 881.
15. ЦДАВО України. – Ф. 342, оп. 1, спр. 346.

Надійшла до редколегії 27.02.2013